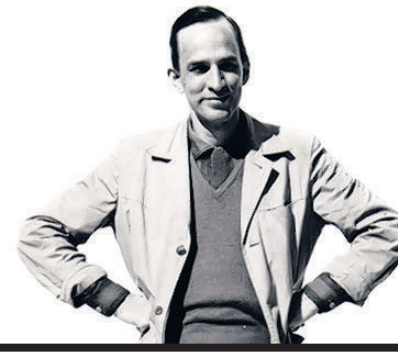

Theater

Wars van conventies

Ingmar Bergman (1918-2007) wordt geroemd als een van de grootste cineasten van de afgelopen eeuw. Van conventies trok hij zich weinig aan; hij filmde de dood en echtelijke ruzies, neuroses en verliefdheden, verkouden dominees en mooie vrouwen. Hoewel hij ook veel theater heeft geregisseerd, zijn het vooral de spraakmakende films die hem internationale faam hebben gebracht: *Fanny en Alexander* (1982), *Scènes uit een huwelijk* (1973), *Het zevende zegel* (1957), *Herfstsonate* (1978). Bergman werkte veelal met dezelfde acteurs, onder wie Max von Sydow en Liv Ullmann.

INTERVIEW REGISSEUR IVO VAN HOVE

Ivo van Hove vréet Ingmar Bergman. Dol is hij op 'dat getormenteerde' van de Zweedse filmmaker. Voor de tweede keer in korte tijd bewerkt hij Bergman voor het toneel. Op zoek naar het lijden. Door Karin Veraart Foto Ivo van der Bent

Het werk, niet de man

Met een klap komt de tafel ondersteboven neer. Een koffiekopje spat in talloze splinters uiteen. Op de speelvloer ontstaat enige commotie; de actrices hebben blote voeten, zo meteen gaan ze nog in de scherven staan. Ja, dit is een heftige scène, maar nee, dat met dat kopje was niet helemaal de bedoeling. Het markeert het einde van de repetitie, die dag.

'Je kwam in een turning point terecht', zegt regisseur Ivo van Hove even later in een café in Luik. In het nabijgelegen Théâtre de la Place, zal de nieuwe productie van Toneelgroep Amsterdam in première gaan. Het is een tweeluik, naar werk van Ingmar Bergman. De Zweedse cineast is een favoriet van Van Hove; al tweemaal eerder baseerde hij voorstellingen op diens scripts. Na *Scènes uit een huwelijk* in 2005 en *Kreten en gefluister* vier jaar later, staan nu *Na de repetitie* en *Persona* op de rol. Twee scenario's, die Van Hove voor het eerst samenbrengt.

Van Hove houdt van het werk van Bergman. Opmerkelijk: hij zag relatief weinig van zijn films. De tekst vormt het uitgangspunt, altijd. Dramaturg, Bergmankenner en filmmaker Peter van Kraaij doet vaak het voorstel. 'Vind mij het script en ik ga het lezen, zeg ik stevast.'

Persona draait om een gevierde actrice (gespeeld door Marijke Heebink) die van het ene moment op het andere, midden in een voorstelling, ophoudt te spelen. En te praten. Ze komt onder de hoede van een jonge verpleegster (Karina Smulders) die aanvankelijk volkomen idolaat is van haar beroemde protegee, maar gaandeweg tot belangrijke inzichten komt. Net als haar patiënt overigens.

'Iedereen meet zich een identiteit aan, een masker zo je wilt, om de buitenwereld tegemoet te treden', zegt Van Hove. 'Bij elke rol die we in de samenleving spelen, hoort een verwachtingspatroon. Je bent directeur van een groot toneelgezelschap, dan moet je bepaalde dingen. Je bent moeder, dan moet je bepaalde dingen.'

'De centrale figuur in het stuk kan of wil daaraan niet meer voldoen. Het lukt haar niet moederschap en actrice-zijn te rijmen. In een groot ensemble als het onze is dat heel aanwezig. We hebben natuurlijk een raar beroep met rare tijden, veel

's avonds en 's nachts, weg van huis. Bergman raakt aan iets dat direct herkenbaar en tegelijkertijd universeel is: hoe ga je om met de verwachtingen van anderen? Hij doet dat op een mooie manier, via die ontdekkingstocht van twee vrouwen, die uiteindelijk beseffen tevreden te zijn met wie ze deep down zijn.'

Het andere stuk van de voorstelling, *Na de repetitie*, gaat ook over de toneelwereld. Klein lachje: 'Daarin staat een regisseur (Gijs Scholten van Aschat) centraal die besloten heeft dat hij zijn leven wil wijden aan het theater. Waar de actrice uit *Persona* op enig moment het vak de rug toekeert, keert hij het leven de rug toe: het heeft hem alleen maar chaos, verlies, eenzaamheid, breuk en conflict gebracht - verschrikkingen die we allemaal kennen. Hij kiest ervoor puur in de verbeelding, in zijn ensceneringen te bestaan.' Onderbreekt zijn reëlas: 'In het theater wordt alles gekanaliseerd immers. Als er per ongeluk een kopje sneuvelt, staat de boel op stelten, dat zag je net.' Het vaste voor-nemen van de regisseur wankelt als het leven zich opnieuw aan hem op-dringt.

'Het is een psychologisch spel, maar de voorstelling is ook heel fysiek. De psychische pijn vertaalt zich in een lijfelijke. Typisch Ivo van Hove kun je zeggen, maar ook typisch Bergman. Dat raakt mij in zijn stukken: dat getormenteerde. Ik heb nergens in films en filmscripts het fysieke lijden van mensen, het ziekzijn, zo in al zijn heftigheid gezien. Het gaat bij Bergman altijd over grote levensvragen, dat vind ik mooi. Het lijden heeft daarin een belangrijke plaats. Hoe kun je dat op het toneel meegeven? Dat is een vraag die mij bezighoudt.'

Van Hove koos in 2009 voor *Kreten en gefluister*, dat speelt rond het sterfbed van een kunstenaar (Chris Nietvelt). De verzamelde familieleden weten zich geen raad met de situatie. De angst van de stervende en de ontredding van de rest, de flashbacks op een leven, het trof als een moker-

slag. 'Daarop heb ik ongelooflijk veel reacties gehad. Elke keer kwamen mensen wenend de zaal uit. Terwijl we toch een strakke, artificiële voorstelling hadden gemaakt. Dat komt omdat iedereen het ofwel heeft meegemaakt - iemand in je omgeving die sterft - ofwel weet dat hij het zal meemaken: datgene dat je nooit wilt of wilde meemaken.'

'Dat is geniaal bij Bergman, hij laat de stralen van het leven samenkomen in een brandpunt. In een essentiële levenskwesitie. Zoals in *Persona* de vraag: wil ik dit wel met mijn leven? Die dringt zich bij iedereen een keer op, of je dat nu wilt of niet. Wil ik wel recenseren? Wil ik wel regisseren?'

Episch 'Ook voor *Scènes uit een huwelijk* geldt: je hebt het meegemaakt, of je gaat het meemaken. Ik wilde een reis door het leven ensceneren, iets episch neerzetten. Dat hebben we gedaan in een ontmoeting met drie stellen in verschillende levensfasen. Ik wilde een schier eindeloos relaas maken over de moeilijkheden, de lol, de koppigheid, de hindernissen, de fantastische momenten, de geheimen die mensen voor elkaar hebben - al die dingen die samen het leven vormen.'

'Bijzonder bij Bergman is dat hij altijd tot een perspectief komt, tot een opening. Zonder dat dat *feel good* is. Er ontstaat een nieuw evenwicht. Het leven kan doorgaan. Dat vind ik fijn. Ik vind zwartgalligheid moeilijk. In *Kreten en gefluister* neemt de doodzieke kunstenaar op een goeie manier afscheid van het leven. In *Persona* realiseert de actrice zich dat ze niet kan en hoeft te kiezen tussen werk en gezin.'

'Het is een humane wereld, er is altijd hoop. Bergman heeft het, Cassavetes en Visconti ook. Daarom werk ik graag met hun materiaal. Het zijn geen cultuursceptici, geen cynische mensen. Daarvan houd ik niet zo, terwijl ik ook een duister iemand ben en het duistere niet uit de weg ga in voorstellingen. Maar ik wil wel graag dat er perspectief blijft voor het publiek, mijn acteurs, mezelf. Ik geloof niet in destructie, ik geloof in evolutie, in ontwikkeling.'

'Bergman, Cassavetes, Visconti, het zijn ook makers die zowel in de filmwereld als in de theaterwereld hebben gewerkt, en die bovendien goed schreven. Het zijn tekstgedragen filmscenario's, met geweldige dialogen. Ze wisten wat een acteur nodig

heeft. Wat onverlet laat dat het brengen van een filmscript op het toneel een theaterlijke uitdaging is. Je moet een nieuwe wereld uitvinden; dat wil ik steeds weer proberen.'

'Het gaat mij erom dat het werk mij een thema biedt dat ik in een toneelstuk nog niet heb gevonden. Het is mij te doen om een oeuvre. Ik vind bepaalde dingen die Bergman maakt heeft fenomenaal, maar ik ben niet idolaat van hem. Ik heb me wel in hem verdiept door de jaren heen, maar ik ben niet iemand die autobiografieën gaat lezen, die vind ik een beetje saai. Het gaat me niet om de man, maar om het werk.'

'Waarom komt Van Hove met een stuk over het huwelijk, terwijl de wereld in brand staat? Die vraag werd me destijds voor de voeten geworpen. Het huwelijk is een wereld op microniveau. Dit weekend heb ik de film *Amour* van Michael Haneke gezien. Meer micro dan dat kun je het niet krijgen - en levensgroter ook niet. Fenomenaal. Ik laat me niet kidnappen doordat mensen zeggen: toneel moet politiek zijn.'

'Ik maak ze, die politieke voorstellingen, Romeinse tragedies, Ajax/Antigone destijds, *Kinderen van de zon*, op mijn manier. Ik schuw het microniveau niet. Maar micro en macro hebben veel met elkaar te maken. Sociologen als Richard Sennett en

Zygmunt Bauman beweren dat wat in een samenleving gebeurt op economisch, macrovlak, mensen altijd in hun privéleven beïnvloedt - én omgekeerd. Dat geloof ik heel erg.'

'Ik ga nu een gekke vergelijking maken. Ik ben homoseksueel. Af en toe maak ik een voorstelling die daarmee te maken heeft. Af en toe, want ik vind dat niet het interessantste aspect van mijn leven. Ik heb *Het Zuiden* gedaan, recenter *Angels in America* - af en toe wil ik het er wel even over hebben.'

'Zo is dat ook met mijn vak. *Na de repetitie/Persona* en *Kreten en gefluister* gaan over mensen die zich uitdrukken in kunst. Kunst staat vaak ter discussie in de samenleving; wat is de betekenis ervan, wat is de positie ervan? Het is goed daar af en toe op te reflecteren in een voorstelling. Zonder dat dat 'in your face' is, of educatief of moralistisch. Even inzoomen, kijken. De laatste tijd voel ik meer en meer de behoefte - ik ben ondertussen 54 - daarbij stil te staan, ja, bij het vak.'

Na de repetitie/Persona van Ingmar Bergman door Toneelgroep Amsterdam gaat vanavond in première in Théâtre de la Place, Luik. Nederlandse première: 13/12, Stadsschouwburg Amsterdam. tga.nl

ADVERTENTIE

NERGENS IS CIRCUS MOOIER DAN IN CARRÉ
DONDERDAG 20 DECEMBER T/M ZONDAG 6 JANUARI

WERELD KERSTCIRCUS
125 jaar Carré!

Met het meest bekroonde programma ooit!

DAGELIJKS 2 VOORSTELLINGEN
WEEKENDEN EN KERSTDAGEN 3 VOORSTELLINGEN
De Telegraaf

RESERVEER NU VOOR DE MOOISTE PLAATSEN!
CARRÉLIJN
0900-25 25 255
(€1,30 P.G. DAGELIJKS 10-21 UUR)
OF VIA WWW.CARRE.NL
KASSA GEOPEND VAN 10-20 UUR

NA DE REPETITIE / PERSONA

Filmmaker Ingmar Bergman schreef met *Na de repetitie* en *Persona* twee verhalen over de zin van theater en kunst in ons leven en in onze samenleving. In *Na de repetitie* volgen we een regisseur voor wie theater maken de essentie van zijn leven is. Zijn voorstellingen vormen zijn autobiografie en de wereld van illusies en fictie is voor hem een realiteit. In *Persona* stopt een actrice midden in een voorstelling met spelen. Ze weigert nog een woord te spreken. Voor haar is theater spelen zinloos geworden. Toneelgroep Amsterdam speelt beide stukken in een 'double bill' in regie van Ivo van Hove. Vanavond is de première in Le théâtre de la place in Luik en vanaf 13/12 is het stuk ook in de Nederlandse theaters te zien. Met rollen voor Gijs Scholten van Aschat, Karina Smulders, Marieke Heebink en Frieda Pittoors. Tournee t/m 25/5.

tga.nl